

Námět dokumentárního filmu ČT Ostrava
Abiturienti (pracovní název)
Mečislav Borák

Když před dvaceti lety napsal historik Bořivoj Čelovský, který se po čtyřiceti letech exilu postupně vracel z Kanady do vlasti, svou napůl vzpomínkovou knihu o maturantech z roku 1942 „Zlaté děcka“, jistě netušil, jaké čtenářské obliby se jeho knížka dočká. Dodnes patří v antikvariátech k nejhledanějším položkám, stejně jako její pozdější replika „Nejlepší z nás“ z roku 2001. Osudy devadesáti studentů ze tříd VIII. A a VIII. B českého reálného gymnázia v Ostravě-Přívoze jsou úzce spojeny s prvními roky německé okupace a války, s maturitou v atmosféře strachu a teroru po atentátu na Heydricha. Zbylí spolužáci ještě dnes, i po sedmdesáti letech, jež od té doby uplynula, mají v paměti všechno, co tenkrát dělali, na co mysleli, čeho se obávali či co si přáli. Zkoušky ovlivňované zásahy školních nacistů, nadřizování a spiklenecká pomoc českých kantorů, zákazy oslav, tajné schůzky, pouliční razie, prohlídky i zatýkání, to už jim skoro splývá s brzkými odjezdy na nucené práce do Říše.

JUDr. Drahomír Tobola z Ostravy-Poruby vzpomíná na spolužáky a drobná studentská alotria, kterých se rád účastnil. MUDr. Ladislav Malý z pověstného rodu ostravských lékařů dobře charakterizuje dobovou atmosféru. Ta poznamenala i život ing. Jana Valy, jehož otec, známý ostravský vinárník, zahynul v koncentračním táboře. Vzpomínky na své spolužáky mají i další z těch posledních asi deseti někdejších maturantů, kteří jsou ještě naživu (MUDr. Vojtěch Duda, MUDr. Jindřich Prokop, Marie Indruchová (Blažková), Marie Papugová (Košťálová), Zora Javorská (Konečná). V zahraničí dosud žijí další tři spolužáci.

Mnozí z nich za války ztratili rodiče, příbuzné a kamarády, někteří byli sami vězněni či se účastnili odboje (např. známý muzikolog a etnograf Ivo Stolařík), několik z nich zahynulo. Další byli později perzekvováni komunistickým režimem (za všechny lze uvést katolického kněze Antonína Huvara, známého politického vězně). Z jiných se stali pouňoroví či posrpnoví exulanti, tak jako z Bořivoje Čelovského, autora první syntetické práce o Mnichovské dohodě, vydané v Německu v roce 1958. Polovina oněch maturantů později získala akademické tituly. Ze známých osobností lze připomenout též např. literárního vědce Drahomíra Šajtara, historika Andělína Grobelného nebo filozofa Mirka Volného, který odjel do Austrálie.

V Přívoze dosud stojí škola, která hned po Mnichovu poskytla útočiště i studentům vyhnaným z pohraničí, ať už z Němci okupované Opavy či Hlučína, nebo z Poláky zabrané Karviné či Bohumína. Omítka nad vchodem se trochu drolí a odkrývá původní nápis v němčině, neboť budova byla postavena už před první světovou válkou jako německá obecní škola. Vnitřní zařízení dnešní základní školy na Menzelově (dnes Gebauerově) ulici je už samozřejmě jiné, ale schodiště minulost stále připomíná, stejně jako vitrína v koutku tradic, kde jsou památky na učitele umučené za druhé války. V horním patře je i třída VIII. A, ale její dnešní žáci se oněm válečným maturantům sotva podobají. A nejde jen o výrazný rozdíl věku mezi maturanty a dnešními osmáky. Když slyšíme vzpomínky nebo čteme dopisy staré sedmdesát let, nemůžeme si nevšimnout krásné češtiny, obraznosti a logické argumentace všech sdělení. A také v nich dobře uslyšíme silné citové vzrušení nad událostmi, jež ona krutá doba přinášela a jež překonávali s obdivuhodnou silou svého mládí, ale i ušlechtilou krásou a pevností svých charakterů, jež bychom jim dnes mohli už jen závidět, a jen stěží bychom je v tom mohli napodobit. Ty upřímné a hluboce procítěné myšlenky o vlastenectví, neokázalé a pevné ve svém přesvědčení, ve své víře ve vítězství pravdy a spravedlnosti, to už dnešním generacím skoro splývá s bájeslovím. A přece takoví lidé tehdy byli, tak cítili a mnozí tak i jednali. Onu dobu plnou krutosti a utrpení, jež s sebou další léta války a okupace přinášela, si dobře pamatuje i pan Luděk Eliáš, který se stal občanem Ostravy až po válce.

Nosný příběh, který z osudů svých devadesáti spolužáků vybral do své knížky historik Čelovský, se týkal dvou naprosto odlišně se odvíjejících životů – přátelství židovského studenta Josefa Basse, syna ostravského rabína, který byl z rasových důvodů zavražděn v nacistickém koncentračním táboře Auschwitz-Birkenau, a Jana Borovce, po rodičích z Hlučínska německé národnosti, který se ale cítil být Čechem a vlastencem, takže když musel narukovat do války, přeběhl frontu a byl Němci popraven jako ruský rozvědčík. Psali si dopisy plné vzájemné podpory, důvěrných rad i filozofických úvah až do chvíle, kdy je rozdělila deportace do Terezína na jedné a odchod na frontu na druhé straně. Žid Bass dokonce odmítl nabídku Němce Borovce, že mu pomůže odejít do ciziny; Bass nechtěl opustit své rodiče a tím zpečetil svůj osud. Byl si toho plně vědom, neboť v posledních dopisech svému příteli například uváděl:

„Milý, válka, nejhroznější neštěstí lidstva odedávna, vyvolána a vyvolávána pro nejrůznější příčiny nerovnosti lidí a jejich celků, se přehnala i přes nás. Není mnoho těch, jichž by se nedotkla, byli jsme však mezi těmi, které zachvátila více. [...] Věnování života je velký dar, nicméně smrt za něco, vědomé odevzdání se jí s pocitem něčeho vykonaného, je rovněž velká. Někdy nebývá ani toho dopřáno; myslím, že v mém případě; pak Vis Maior trůní na trůně Nejvyššího a není k přemožení. Temný Osud nám vybral břímě a jeho unesení zůstane problémem. Kdo jej vyřeší? [...] Jako své poslední přání přeji Tobě i rodině hodně životního zdatu, klidu a spokojenosti, hlavně pak zdraví a šťastný, vyplněný život. I jeho oběť, je-li naplněn, není pak bezcenná. Pozdravy beze slov, Jošt.“

I v dalším dopise psaném těsně před deportací se zmiňuje o svém přátelství k Jendovi Borovcovi, kterého pověřil, aby odevzdal jeho jakousi „závět“ příslušníkům rodiny, kterým se podařilo včas odejít do ciziny: „Víte jistě, kolik jsme protrpěli, kolik zármutku a útrap přinášela každá minuta i vteřina; sotva však bude možno pochopit tomu, kdo to nezažil. [...] V těchto a předchozích chvílích, v době osamocení mě sílil a vzpomínkami bude sílit přátelský poměr k odevzdavateli tohoto dopisu. Tento vztah je pevný – a stálý – do smrti a je zpečetěn i ochotou a pomocí jeho rodiny v dobách velmi zlých, když leckterí jiní selhali, přes vnější zdání okolností. [...] Prosím Vás snažně, abyste se za ty skutky dobra a lásky, které nám v nejhorších chvílích prokázali, odvděčili vhodným způsobem. [...] Jda smrti vstříc, pozdravuji Vás znovu co nejsrdečněji.“

Historik Čelovský věnoval značné úsilí tomu, aby nashromáždil co nejvíce podrobností o životě těchto dvou svých spolužáků, které označil za „nejlepší z nás“. Byl skutečným mistrem řemesla historika, i když se k němu vrátil až na sklonku svého života. Vzbuzoval respekt svou úporností, s níž se pouštěl do každého problému, který se rozhodl vyřešit a objasnit, padni komu padni. Nelitoval času, námahy ani peněz, aby se dopídl potřebných informací, nicméně v obou případech narážel na skoro neřešitelné potíže, pokaždé ovšem z jiných důvodů.

Poměrně snadné bylo najít památky na dobu studia; dochovala se maturitní tabula obou tříd i žertovná karikatura maturantů z VIII. A., skupinové fotografie tříd z jednotlivých let studia a mnoho dalších fotografií ze školních besídek a plesů, fotbalových zápasů a divadelních představení, z tanečních a z výletů do Beskyd. V Archivu města Ostravy se nacházejí i třídní výkazy svědčící o tom, že oba hrdinové našeho příběhu patřili k premiantům třídy: Borovec měl výrazné nadání na jazyky a humanitní vědy, Bass zase na matematiku a přírodní vědy. Poslední dva roky však Bass už na přívozkém gymnáziu nesměl studovat, protože byl Žid, a ti byli soustředěni z celé Moravy do německého gymnázia pro Židy v Brně, kam se musel přestěhovat. Dokládá to policejní přihláška dochovaná v archivu. Často si ale psal s kamarády, zvláště s Jendou Borovcem, a jezdil domů i na prázdniny. Drahuš Tobola dodnes vděčně vzpomíná, jak jej při svém návratu do Ostravy Jošt Bass během několik dnů připravil na maturitní zkoušku z fyziky tak dobře, že ji lehce zvládnul.

Údaje o rodině ostravského rabína Arnošta Basse má ve své evidenci ostravských Židů paní Libuše Salomonovičová z Ostravy-Poruby, která už řadu let vyhledává a shromažďuje životopisná data a je tudíž neocenitelným zdrojem informací pro všechny, kteří hledají své předky. Z archivních dokladů může doložit, že Arnošt Bass pocházel z Kutné Hory, z rodiny místostarosty tamní židovské obce, obchodníka s textilem Aloise Basse. Jeho matka Filipína tam vedla Židovský dámský spolek. Arnošt se prý velmi podobal dědečkovi z matčiny strany dr. Manheimerovi, který působil jako vrchní rabín v Budapešti a byl prý znalcem semitských jazyků evropské úrovně. Arnošt vystudoval práva v Praze a také ve Vídni, kde získal titul doktora práv, po dalším studiu v Berlíně dosáhl ještě titulu doktora filozofie a obdržel rabínskou hodnost. Působil pak jako tajemník Archivu Židovské obce v Praze. Po vzniku Československa získal profesuru náboženství na středních školách v moravskoostravském okrese a přechodně tu vykonával i funkci rabína, později se věnoval výhradně výuce náboženství a češtiny. Byl vyhledávaným svátečním řečníkem, jedním z autorů Českožidovského kalendáře, znalcem talmudu a překladatelem, uznání došel jeho český překlad biblických žalmů, který vyšel v roce 1938. Počátkem 20. let se oženil s Eliškou Weberovou, rodačkou z Těšína, 23. září 1923 se jim v Bohumíně narodil syn Josef.

Bassova rodina sdílela po příchodu nacistů tragický osud všech Židů v okupované Evropě. V ostravském archivu jsou např. dochovány doklady o výsledcích razie německé policie v bytech ostravských Židů ze 14. října 1941, při níž bylo v bytě Bassových na Johanného třídě 21 (dnes Sokolská 23) nalezeno a zabaveno 700 korun v hotovosti, 15 kg mouky, 3 balíčky čaje a další věci, o jejichž vrácení dr. Bass požádal úřady, ale neuspěl. V září 1942 byli ostravští Židé ve čtyřech transportech deportováni do ghetta v Terezíně, Bassovi odjeli 26. září. Někteří spolužáci zahlédli Jošta na nádraží. Podle svědků vykonával Arnošt Bass rabínské služby i ve svízelných podmínkách terezínského ghetta. Už 1. února 1943 však celou rodinu odvezl transport s označením „Cu“ do tábora v Auschwitz, kde po nich skončily všechny stopy.

Podle údajů Státního muzea Auschwitz v Osvětimi byla v transportu tisíc a jedna osoba. Transport nedojel přímo na známou rampu uvnitř tábora Birkenau, ale jak nám potvrdil průvodce muzea Krzysztof Targecki, v té době ještě sloužila k vykládání židovských transportů stará rampa poblíž tábora. Existuje dodnes, končí tam železniční vlečka, za rampou stojí polorozpadlé zdi skladištních baráků. Hned u rampy, při cestě do tábora, si nějaký zbohatlík nechal postavit odpornou vilku, aniž by bral na vědomí hrůzu oněch míst. Tady se prováděla selekce vězňů. Z transportu, kterým přijeli Bassovi, vybrali 155 práce schopných mužů a 63 ženy, kteří měli šanci na přežití. Konce války se prý dočkalo 29 vězňů, ale Bassovi mezi nimi nebyli. Ostatní 783 osoby odvedly strážce rovnou do plynové komory číslo 1 a 2, kde byly téhož dne zavražděny. Je skoro jisté, tak skončili i rodiče Josefa Basse. Podle vedoucího vědeckého oddělení muzea v Osvětimi dr. Piotra Setkiewicze však mohl Josef Bass jako mladý člověk přežít, ale mohl se také rozhodnout, že své rodiče neopustí a odejít s nimi do plynu. Už se to zřejmě nikdy nedozvíme, ale je to pravděpodobné. Vedoucí muzejního archivu dr. Piotr Płosa sdělil, že u některých transportů zcela chybí jakákoliv dokumentace o přivezených osobách. Nevyloučil, že se může ještě něco objevit třeba v materiálech, jež byly nedávno předány do muzea z trofejních sbírek Ruského vojenského archivu v Moskvě.

Historik Čelovský si marně lámal hlavu s vysvětlením, kdo byli ti tajemní „strýcové“, jimž Josef Bass adresoval svůj poslední pozdrav v podobě jakési osobní závěti. Vysvětlení je prosté. Bass se v závěru onoho dopisu zmiňuje o tom, že na rozdíl od otce uznává „platné rodinné svazky“ a nechává pozdravovat i své tety a bratrance. Měl se vši pravděpodobností na mysli skutečně svou rodinu z Kutné Hory a musel tedy vědět, že se jeho strýcům podařilo před nacisty uniknout. Starší bratr jeho otce Hugo žil v Londýně a v březnu 1939 tam za ním kvůli obchodu přijel i mladší bratr Antonín. Vracel se domů zrovna v den, kdy Prahu obsazovali Němci, ale jeho letadlo kvůli sněhové bouři přistálo v Bruselu. Raději se pak vrátil

do Londýna a dobře udělal; ze třiceti příbuzných, co zůstali doma, přežil okupaci jen jediný. Aby jeho žena zachránila děti, nechala je pokřtít a rychle se rozvedla. Hned po válce se ale rodina zas dala dohromady i s novou svatbou. Jedním ze tří takto zachráněných dětí je i Ludvík Bass, tedy jeden z Joštových bratranců. Když jej po únoru 1948 chtěli vyhodit ze studia na Matematicko-fyzikální fakultě Karlovy univerzity, odešel do exilu, studoval a žil v Irsku a Anglii, až se usadil v Austrálii, kde dosud přednáší matematickou fyziku, matematickou biologii a filozofii vědy na univerzitě v Queenslandu. Jako světově uznávaný odborník jezdívá přednášet i do Prahy. Zbývá si jen představit, jaký odborník mohl vyrůst z Jošta Basse, který měl podobné nadání.

Životní příběh Bassova nejlepšího přítele Jana Borovce byl snad ještě složitější a také on skončil tragicky. Jako Němec po svém otci musel 25. července 1942, tedy dva měsíce před Bassovou deportací, narukovat do německé armády. Cestou na nádraží v Ostravě-Přívoze jej doprovázel i jeho dobrý přítel Milan Kostelník z kolonie u dusíkáren v Mariánských Horách, kde Borovcova rodina bydlela. Dodnes si na to dobře vzpomíná. Borovec pak psal z fronty velmi často nejen spolužákům, ale i kamarádům z místa bydliště. Nelámal si nijak hlavu nad cenzurou, dokonce to vypadá, že dopisy psané česky se nijak nekontrolovaly. Otevřeně v dopisech vyjadřoval svou nenávist k okupantům a slíboval jim pomstu. Složitě se vyrovnával s tím, jak má skloubit synovskou lásku ke svému německému otci s horoucím českým vlastenectvím, které stavěl na nejvyšší místo v žebříčku svých hodnot. Zcela jednoznačně oznamoval kamarádům, že při nejbližší příležitosti přeběhne k nepříteli:

„Jednou to přijde, v tom s těmi lidmi souhlasím. Možná, že pak přijde i moje chvíle, toužebně očekávaná, kdy strhnu tu prokletou uniformu, abych svými slabými silami, ale silným srdcem bojoval za ty, kdož jsou mi drazí a nyní trpící.“

Když byl poslán z Francie na východní frontu, hned to oznamoval domů a prosil, aby mu poslali učebnici ruštiny pro začátečníky. Nedělal si o Rusku žádné iluze, věděl, co je Stalin zač, a netajil se s tím ani před kamarády, jak na to vzpomínal třeba Jan Vala. V jednom z dopisů své sestře Bedřišce to pěkně vyjádřil v souvislosti se svým „němečtívím“: „Dnes, ač utrmácen více než jindy, řekl jsem si dost, teď musíš se ozvat, vždyť se onen český paličák bude domnívat, že z bratra stává se Germánek. Tvrdím, že se z Mussoliniho stane spíše stoupenec rudého diktátora než z Jendy Borovce Němec.“

Myšlenky na pomstu nakonec zásadně ovlivnily jeho rozhodnutí přeběhnout na stranu „rudého diktátora“, aby si mohl vyrovnat své účty s německými katany: „V hlubokém smutku se skláním před památkou každého Čecha, jenž padl za oběť odvěkému vrahu, ale přece tím více mě dojíká každá zpráva, že ten či onen známý byl zavražděn nenasatným katem. Mohu Ti prozradit, že to byl jeden únorový den, kdy jsem přísahal pomstu onomu vrahu, den, kdy v koncentráku zemřel otec děvčete, jež jsem měl skutečně rád; od onoho dne jsem se k té dívce nepřiblížil z prosté příčiny: že snad mám v sobě několik kapek germánské krve, nenáviděné krve, která působí tolik utrpení naprosto nevinným. Onen pocit nepřímé viny může být smyt jen a jen spravedlivým trestem, tj. Krev za Krev! Volání oněch obětí v Praze a Brně: Naše krev na vaše hlavy!, budiž odkazem nám všem, kteří snad se dožijeme dne, kdy zúčtujeme na věky s německým usurpátorem. My všichni věříme, že onen den se blíží milovými kroky. Kéž se dožiji oné chvíle!“

Po bitvě u Stalingradu začala německá armáda ustupovat a naděje na útěk vzrostla natolik, že v jednom z dopisů Jenda už podával konkrétní instrukce: „Budiž Vám jasno: teď nadsazuji všechny páky! Přijde-li ona hodina, bude to pro Vás i pro mne bolestné, že na jistou dobu nebudeme jeden o druhém nic vědět, bude to Kalvárie pro nás všechny. Ale věz: bez Kalvárie není vzkříšení!“

Ještě konkrétnější byl v červnu 1943 v dopisu sestře: „Myšlenka na mé předsevzetí a cíl je alfou i omegou mého myšlení. Ale jsem kritický. Dostat se na druhou stranu za pět minut dvanáct, to by ještě šlo, ale ve dvanáct by mohlo být už příliš pozdě.“ V posledním

dopisu z října 1943 uvedl své jasné životní krédo, které se zrovna začalo naplňovat: „Nemysli si, že jsem pasivnější, naopak! **Věřím víc než kdy jindy**, že poslední den války mě nezastihne v německé uniformě. Nikdy se neskloním, nikdy.“

V listopadu 1943 dostala Borovcova rodina v Ostravě oznámení z armády, že „svobodník Hans Borowetz se dne 12. října 1943 během těžkých obranných bojů nevrátil ze svého poslání jako radista přidělený předsunutému pozorovateli, a je od té doby pohřešován“.

Uplynul rok, když do kolonie u dusikáren přišel jistý Polzer, Němec z Ostravy-Heřmanic a sdělil Borovcovým, že v Allensteinu ve východním Prusku (dnes Olsztyn v Polsku) sedí ve věznici jeho syn spolu s Jendou Borovcem a čekají na popravu: Josef Polzer jako zběh, Jan Borovec jako ruský legionář. Svědkem této rozmluvy byl i Milan Kostelník. Borovcova sestra Bedřiška se hned vypravila do Pruska, ale na gestapu v Allensteinu ji vyhodili a nepochodila ani v centru celé oblasti Koenigsbergu, dnešním Kaliningradu. Nikdo tam Borovce neznal. Stejně dopadlo pátrání Milana Kostelníka těsně po válce, i veškeré dotazy u československých, sovětských a německých úřadů. Jan Borovec beze stop zmizel. Podle pátrání historika Čelovského evidují německé úřady Borovce jako nezvěstného, který se ztratil onoho 12. října 1943 poblíž Ševlačevky, patrně západně od Smolenska. Ani výprava do Olsztynu v roce 2000 nepřinesla nic nového. Než Čelovský zemřel, přikázal mi, abych v pátrání pokračoval, že mě bude shora průběžně kontrolovat.

Postupně jsem v ruských vojenských archivech našel údaje o několika desítkách Borovců mezi německými válečnými zajatci, ale nikdy nešlo o hledanou osobu. Týkalo se to jak fondů Ruského vojenského státního archivu (RGVA), kde jsou materiály o válečných zajatcích, tak Ústředního archivu Ministerstva obrany (CAMO) v Podolsku, kde jsou údaje o sovětských vojácích a cizinci tam nemají přístup. Po mnoha letech odmítání jsem s pomocí českého vojenského přidělence v Moskvě nakonec získal souhlas Generálního štábu Ruské armády k návštěvě tohoto archivu, avšak ani tady jsem stopy po Borovcovi nezjistil. Bylo mi řečeno, že veškeré spisy o rozvědce, i pokud byla organizována vojenskými a nikoliv bezpečnostními orgány, byly už dávno předány do bezpečnostních archivů na Lubjance a dosud podléhají utajení.

Teprve koncem loňského roku jsem při pravidelné prohlídce nově zpřístupněných archivních zdrojů našel v tomto archivu (CAMO) „Soupis spolupracovníků oddílů rozvědky štábů Severního, Volchovského, Severo-Západního, Jižního, Zakavkazského, Kalininského, 1., 2. a 3. Pobaltského, 2. a 3. Běloruského, 4. Ukrajinského, a (částečně) také spolupracovníků velení rozvědky RKKA [Dělnicko-rolnická Rudá armáda], kteří zahynuli nebo zůstali nezvěstní v době Velké vlastenecké války“. Pod pořadovým číslem 285 je zde uveden Jan Janovič Verbický-Borovec, narozený v roce 1923, původem z Československa – Moravské Ostravy, vojín Rudé armády, který se stal nezvěstným 8. 8. 1944 ve Východním Prusku. Další pátrání vedlo do evidence vojáků padlých a nezvěstných na území Východního Pruska, dnešní Kaliningradské oblasti RF: v 10. dílu publikace Nazovjom poimanno, Kaliningrad 1996, s. 258, je mezi příslušníky rozvědky 1. Pobaltského a 3. Běloruského frontu uveden Jan Janovič Borovec, radista paravýsadku Progress (Pokrok) 3. Běloruského frontu, který se stal nezvěstným v srpnu 1944.

Místní historici z Kaliningradu již zpracovali osudy některých výzvědných skupin, které připravovaly útočné operace Sovětské armády ve Východním Prusku, a skupina Progress je naštěstí už mezi nimi. Podle bádání plukovníka milice Jurije Rževceva, který měl aspoň částečný přístup k dosud utajeným fondům v archivech bezpečnosti, byla osmičlenná skupina Progress vysazena z letadla „na slepo“ (patrně do prostoru dnešního Gusjeva – Gižycka) v noci z 9. na 10. srpna 1944. V tomto prostoru bylo co sledovat, Němci tu měli plno strategických objektů. Kromě pověstného Hitlerova hlavního stanu – Vlčího hnízda poblíž dnešního Kętrzyna byly v okolí úkryty jeho nejbližších spolupracovníků, např. šéfa říšské kanceláře Lammerse, říšského vedoucího SS Himmlera, ministra zahraničí

Ribbentropa. Na dnešní ruské straně, v lese u obce Rominty (dnes Krasnolesje), nedaleko pověstného loveckého zámečku císaře Viléma II., si už koncem třicátých let nechal postavit loveckou rezidenci Hermann Goering, který odtud údajně řídil i bitvu o Británii. Dal protáhnout až do lesa železniční spojku, aby tam mohl zajet jeho zvláštní vlak „Asie“ (později známý jako „Pomoří I“). Podařilo se nám vyjednat povolení ke vstupu do zakázaného pohraničního pásma a natočit unikátní záběry z těchto míst. V nedalekém Goldapu bylo pod názvem „Robinson“ zřízeno velení Luftwaffe, také hlavní stan vrchního velení pozemních sil byl poblíž, na břehu jezera Mamry.

Není divu, že sovětská rozvědka měla o tuto oblast eminentní zájem. A je také pochopitelné, že nacisté tuto oblast střežili ještě důkladněji než samotný Berlín. Pomáhala jim odlehlost oblasti a její osídlení takřka výhradně německým obyvatelstvem. To naopak skoro znemožňovalo práci sovětské rozvědky. Plochý, dosti přehledný terén, zalesněný jen na některých místech, nedával moc možností k úkrytu parašutistů, kteří byli odhaleni často hned po seskoku. Místní obyvatelé měli vojákům a četníkům ohlásit každého jim neznámého člověka, skoro každý dům dostal k tomu účelu telefon, další se zřizovaly i na křižovatkách lesních a polních cest. Ruská rozvědka neměla v celé oblasti jediný záchytný bod, Rusové tu nikdy nežili. Proto i oběti z řad rozvědků byly mimořádně vysoké. Jak se postupně odtajňují archivy, stále se zvyšují počty výzvědných oddílů nasazených do Východního Pruska vojenskými a bezpečnostními složkami, dnes se hovoří až o 200 oddílech a celkovém počtu téměř 2 500 rozvědků, z nichž přes devadesát procent zahynulo, asi polovina z nich byla zastřelena a zakopána rovnou na místě dopadení. Např. z příslušníků celkem 50 výsadků složených z německých přeběhlíků nepřežil válku ani jediný. Tento vysoký počet obětí vyvažovala v očích sovětského velení skutečnost, že každá informace z těchto míst byla pro přípravu jedné z nejvýznamnějších operací Rudé armády – Východopruské operace – mimořádně cenná.

Po seskoku výsadku Progress chyběli tři rozvědky a už se nikdy se skupinou nesešli. Byl mezi nimi i velitel kapitán Michail Ivanovič Nestěrov, který jediný znal kódovou šifru pro navázání spojení. Radistou skupiny byl právě Jan Borovec, který se spojil s týlem přímo a informoval Centrum o situaci skupiny. Velení pak vyslalo ke skupině 19. září 1944 dalšího radistu s novým kódem pro spojení, které skupina udržovala s Centrem až do 23. ledna 1945, kdy se ozvala naposledy. Nikdo ze skupiny nepřežil, okolnosti smrti výsadkářů nejsou známy. Verze o zatčení Borovce již na podzim 1944 je tedy pravděpodobná, stejně jako jeho věznění v Olsztynu, kde byli parašutisté popravováni. Protože byl zatčen pod krycím jménem Vrbický, ochránil svou rodinu v Ostravě před pomstou nacistů, k níž by jinak nepochybně došlo. Nechránil ji však před poválečnou perzekucí českých úřadů, kdy byla rodina jako proněmecká málem odsunuta, neboť Janovo zapojení do Rudé armády nešlo úředně prokázat.

Další pátrání v archivech zjistilo, že Borovec se stal příslušníkem sovětské rozvědky už 5. listopadu 1943. Měl pseudonym „Sultán“. Jeho odbornost radisty se dobře hodila, takže po krátkém výcviku byl nasazen už v první formaci skupiny Progress, se shozem výsadku 24. června 1944 do okolí obce Pleščenice v Logojském okrese Minské oblasti v Bělorusku. Byl to jeden z mála výsadků, který se po splnění úkolu šťastně vrátil. Druhé nasazení v noci na 10. srpna 1944 směřovalo na mimořádný strategický cíl: k výsadku došlo v lesním masivu vzdáleném 6 km na východ od města Rastenburg (dnešní Kętrzyn). Přesně v těchto místech začíná areál Hitlerova Vlčího doupu, pověstné Wolfschanze. Bylo to sotva dva týdny po atentátu, který Hitlera málem zahubil, a sovětské velení zřejmě chtělo vědět, jaké následky atentát způsobil. Úspěšná skupina Progress byla proto nasměrována právě tam. Byl to patrně jeden z nejvýznamnějších výzvědných úkolů, jaký byl za války českému rozvědkovi svěřen. A česká veřejnost o tom dodnes nic neví.

Teprve během natáčení našeho filmu konečně došlo k návratu historické spravedlnosti. Jméno Jana Borovce bylo při pietní slavnosti 1. září 2011 zaneseno mezi jména padlých a

umučených na symbolickém hřbitově Památníku II. světové války v Hrabyni. Marně se o to snažili jeho přátelé již v době vzniku památníku, jak o tom vypráví Milan Kostelník nebo Helena Šindlerová.

Zbylí spolužáci Jana Borovce a Jošta Basse budou brzy slavit už 70. výročí své maturity. Scházejí se dnes pravidelně už každý měsíc, jak komu zdraví dovolí. Vzpomínají na své spolužáky, na tu kouzelnou dobu svého mládí, které mnoha z nich pomohlo přežít i krutou válku a okupaci. Ale ti, kteří patřili k nejlepším z nich, jak to vyjádřil historik Čelovský, obětovali své životy už tenkrát. Čest jejich památce. Slova ze závěti Josefa Basse platí i dnes: „Necht’ se každý svým dílem přičiní, aby se historie neopakovala.“